

O. Norenko, postgraduate student
Kyiv National Linguistic University, Kyiv

PROBLEMS OF SYSTEMACITY OF LEXICOSEMANTIC FIELDS IN MODERN JAPANESE

The article discusses the current trends of lexicosemantic fields interpretation using a systematic approach. The features of the lexical-semantic fields in modern Japanese have been analyzed, the construction of the corresponding system model has been fulfilled.

Key words: *semantic field, semantic relations, systemacity.*

УДК 81-115'44'37:811.16'282

І. Нечитайло, д.ф.н., проф.

Київський національний лінгвістичний університет, Київ

СЛОВІНСЬКІ РЕФЛЕКСИ ПРАМОВИ З АРЕАЛЬНОЇ ТОЧКИ ЗОРУ

Статтю присвячено теоретичній і практичній розробці проблеми праслов'янських діалектизмів у лексиці словінської мови, визначенню їхніх принципових ознак територіального, лексико-семантичного та словотвірного характеру.

Ключові слова: *праслов'янський діалектизм, архаїчні зони лінгвістичного простору мови, континуанти праслов'янських лексем, девербативи, семантико-словотвірний тип.*

Комплексна розробка структурно-семантичних і функціонально-комунікативних характеристик мовних процесів, поглиблення й розширення аспектів порівняльно-історичної і типологічної інтерпретації мовних фактів увійшли до складу провідних лінгвістичних концепцій ХХІ ст. У цій царині для сучасного індоєвропейського мовознавства характерною є передусім посилена увага до загальних проблем зіставної семантики, а отже, одним з фундаментальних завдань лінгвістичної славистики є стратифікація параметрів семантичного простору слов'янської лексики у синхронії та діахронії. Зокрема, надзвичайно вагомими видаються дослідження архаїчних пластів слов'янської лексики праслов'янського походження, що певною мірою віддзеркалюють не лише фрагменти доісторичних мовно-міграційних процесів на теренах Палеославії, але й системні зміни у структурі лексики. Ця проблематика плідно розробляється у працях О. Брюкнера, М. Фасмера, А. Мейє, Ю. Покорного, Ст. Младенова, П. Скока, В. Махека, Л. І. Булаховського, Т. Лер-Сплавінського, В. Георгієва, Ф. Славського, О. С. Мельничука, О. М. Трубачова, В. М. Топорова, А. Е. Супруна, В. В. Мартинова, В. Вс. Іванова, О. Б. Ткаченка, Р. В. Болдирева, В. В. Німчука та ін. Важливим також є визначення корпусу поступових перетворень семантики праслов'янських кореневих праформ у просторі сучасних слов'янських мов та встановлення етапів даного процесу.

© І. Нечитайло, 2014

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне дослідити, зокрема, семантичні особливості архаїчної віддієслівної лексики, що транспонувалася у ті чи інші лексико-семантичні групи слов'янських мов, а також простежити територіальну специфіку процесів її утворення. У лексиці слов'янської прамови, давніх та сучасних слов'янських мов важливим компонентом є серія спільних імен, мотивованих дієсловами. З позицій реконструкції поняттєво-семантичного індексу праслов'янської мови й реконструкції фрагментів слов'янської протокультури важливою є етимологічна кодифікація зв'язку праслов'янських девербативних номінацій та їх пізніших слов'янських лексичних рефлексів з вихідними праосновами відповідно до різних регіонів Славії. Саме з цих позицій слід визнати актуальним дослідження типологічних закономірностей семантичних змін структури дієслівних основ у контексті евристичної тріади: праіндоєвропейська мова – праслов'янська мова – сучасні слов'янські мови.

Вирішення цих та багатьох інших проблем формування архаїчної мікросистеми – праслов'янських діалектизмів – автор бачить у можливості моделювання перетворень у семантиці, які відбуваються протягом тривалого становлення слов'янської семантико-словотвірної системи. Визначення основних моделей семантичних перетворень у значеннєвій структурі праслов'янських дієслівних праоснов базується на когнітивному, семантичному та граматичному аспектах проблеми.

Таким чином, здійснена робота є спробою діахронічного дослідження семантико-словотвірних типів формування архаїчної слов'янської девербативної лексики окремого ареалу Славії. Вивчення здійснюється на матеріалі праслов'янських девербативних діалектизмів, що функціонують у північно-західних говірках польської мови і дотепер не були об'єктом системних наукових студій. За ізоглосами, які об'єднують специфічні семантико-словотвірні типи формування віддієслівних імен, цілком можливим є визначення етапів виокремлення та тривалого самостійного розвитку праслов'янських діалектів, що у пізньопраслов'янській період брали участь у становленні одного з сучасних слов'янських ареалів – північно-західного.

Серед девербальних дериватів ми виділяємо різновиди, особливістю словотвірної семантики яких є їхня мотивованість праслов'янськими дієсловами певних лексико-семантичних груп. У свою чергу девербативні похідні представлено кількома дериваційними зразками. На особливу увагу заслуговує аналіз досі ще недостатньо досліджених аспектів цієї проблеми – зокрема, особливостей семантичних перетворень у структурі праслов'янських дієслів, що кореспондуються з сучасною діалектною лексикою слов'янських мов.

До поморських говірок польської мови, крім кашубських, включаються матеріали говірок словінців, що проживали на території Слупського воєводства Польщі. Відомо, що в ході історичного розвитку, в процесі опору германізації, мова східної частини балтійських (поморських) слов'ян – кашубів і словінців – зближувалася з польською [Супрун 1981, с. 80]. Згідно з думкою С.С. Скорвид, говори кашубської діалектної зони, поряд із зниклими говірками словінців, демонструють ряд стародавніх західно-лехітських явищ, які відрізняють їх від східно-лехітської польської [Скорвид 2002, с. 664]. Разом із тим в Етимологічному словнику слов'янських мов за редакцією О.М.Трубачова як один з об'єктів порівняльно-історичного дослідження вказується кашубсько-словінська мова, а в ряді статей, присвячених етимології західнослов'янських слів, неодноразово наводять-

ся приклади зі словінської мови із словників М.Рудницького, Ф.Лоренца, Б.Сихти [ЭССЯ I – XXXI]. Тому вважаємо за необхідне дотримуватися термінології, запропонованої етимологічними слов'янськими школами.

Слід зазначити, що праслов'янські діалектизми (тобто рефлексії прадавніх лексем, які зберегли у сучасних слов'янських діалектах свої фонетичні, морфологічні та значеннєві характеристики) на території польських поморських говірок – явище досить рідкісне. Проте ряд крапкових явищ архаїчного характеру дозволяють включити їх до кола наших досліджень як такі, що доповнюють загальну картину виникнення, розвитку та функціонування прадавніх лексем на північному Помор'ї Польщі і, далі, на теренах Славії.

Семантика праслов'янських діалектизмів, мотивованих дієсловами, у північно-західних говірках польської мови є наслідком актуалізації в семантичній структурі праслов'янських компонентів об'єкта, знаряддя дії, місця та ознаки за дією. Базою для формування праслов'янських діалектизмів, що залишилися в словінській мові, служили праслов'янські дієслова фізичної дії – впливу, переміщення та стану.

Так, утворений від дієслова впливу праслов. **mesti* іменник праслов. **metuxъ* (назва об'єкта дії) дав у словінських говірках словін. *metux* чол. р. «поганий хліб на корені» [ЭССЯ XVIII, с.121].

Досить типовим явищем є утворення від дієслова праслов. **lēmīti* “ламати, ломити” іменника на позначення знаряддя дії праслов. **lēmaǵъ*.

Розглянемо участь в утворенні праслов'янських імен дієслова праслов. **libīti*. За переконанням українських дослідників, походження праслов. **libīti* “збирати, надбирати, знімати” слід тлумачити у зв'язку з пл. **libati* [ЕСУМ III, с. 229], що зводиться, згідно зі співавторами О.М.Трубачова, до іє. *(s)leib- “слизький; ковзатися; гладити” [ЭССЯ XV, с. 72-73], або, за О.С.Мельничуком, іє. *(s)leq<ib- “лити, крапати; слизький; ковзати” [ЕСУМ III, с. 229]. Тут семантика ковзання зумовила розвиток значення дієслова за типом “ковзати” > «пробиратися непомітно» > «прокрадатися», «соромитися» [ЭССЯ XV, с. 72–73]; у віддієслівних іменах актуалізувався компонент таємності, сорому. Від дієслова праслов.**libīti* походить прикметник – ознака за дією праслов. **libьpъjъ*.

Особливості семантичних змін твірних основ праслов'янських дієслів у поморських говірках полягають у відмінності від інших польських: дієслова впливу зумовлюють появу назв знарядь дії та ознак, а дієслова переміщення – назв об'єкта та місця дії. Твірних основ дієслів стану серед праслов'янських віддієслівних імен в аналізованих говірках не зафіксовано.

Спостереження за особливостями утворення праслов'янських діалектизмів віддієслівного походження, притаманних говіркам північно-західного ареалу Польщі, дозволяє вважати типологічно суттєвими для здійснення аналізу відношення між семантикою праслов'янських дієслів та похідними від них іменами – назвами об'єктів, знарядь, місць дії, характеристик за дією, позначеною вихідними дієсловами. Зонами концентрації вказаних віддієслівних діалектизмів-праслов'янізмів, утворених у вказаний спосіб, є говори Поморського поозер'я Польщі.

Для одержання підстав для відтворення на карті праслов'янської мови територіально-діалектних утворень, у межах яких співіснували та взаємодіяли близькоспоріднені діалекти з напевно вираженими рисами південного, західного та східного типу, є необхідним встановлення ізолекс, що пов'язують ці слов'янські ареали і мають ознаки стій-

ких стародавніх утворень. Внаслідок мозаїчного розташування споріднених діалектів і тих, що мали прадавні контакти, праслов'янські діалектизми виходять за рамки своєї підгрупи, охоплюючи області західних слов'ян. Перспективами словотвірної-етимологічного та лінгвогеографічного вивчення лексичних діалектизмів слов'янського ареалу є встановлення закономірностей у їхньому поширенні поза межами окремих слов'янських мов та слов'янських мовних підгруп.

У матеріалі, що нами досліджується, значну частину становлять ізоглоси, які проходять територією північно-західних лехітських говірок і також захоплюють частини південних і східних областей Славії. У масиві віддієслівних архаїзмів, притаманних відповідним зонам функціонування слов'янських мов, чітко вирізняються групи з об'єктивними, ад'єктивними, локальними та інструментальними, а також суб'єктивними та процесуальними значеннями.

Назви суб'єктів дії, названих дієсловами, на лінії захід – схід представлені обмеженою кількістю словінсько-російських, словінсько-українських та полабсько-російсько-білоруських ізоглос.

Діалектизм із суфіксом *-izna* праслов. *libizna, що походить від праслов. *libь(jь), містить корінь дієслова поверхневої дії праслов. *libiti “збирати, надбирати, знімати”, який виводиться від іє. (s)lëib- “лити, крапати; слизкий; ковзати” [ЕСУМ III, с. 229]. У словінській мові успадковано елементи значення, притаманні праїндоевропейській основі.

З дієслова праслов. *bosti, походить за участю суфікса *-arь* праслов'янський діалектизм *bodarь: серб. діал. *bóđār* ч. р. «рогата худоба (самець), що б'ється», «сітка, засіб для ловлі риби», словін. *b'úodāře* (bodarze) множ. «вила, що застосовуються у рибальстві». Отже, ізолекса охоплює, за цими даними, частину сербських, хорватських та кашубсько-словінських діалектів із помітною близькістю значень [ЕССЯ II, с. 152].

Чергова формація з основою дієслова праслов. *mizati “щезати, пропадати” – найменування суб'єкта дії праслов. *mizul'a. Аналізована лексема має також діалектний характер поширення у серб. діал. *мизуља* ж. р., прізвисько корови (босн. і герцег.), словін. стар. пестл. *m'izula* жін. р. «теля, корівка», білор. *Мізула*, особове власне ім'я [Sychna II, с. 173; ЕССЯ XIX, с. 62].

Похідна від дієслова праслов. *mękati, *mękti лексема праслов. *męкъ стала об'єктом складних семантичних перетворень у напрямку актуалізації компонентів як об'єкта дії (що відбулося у континуантах словенської та білоруської мов), так і процесуальності (у словінському та російському континуантах). Цей девербатив утворив словенсько-словінсько-російсько-білоруську ізоглоту: словін. *m'ak* чол. р. “кидок”, рос. діал. *мяк* «тулий удар», білор. діал. *мяк* чол. р. «налим» [ЕССЯ XVIII, с. 246].

Прикметник, похідний із суфіксом *-avь* від дієслова праслов. *muniti, праслов. *mun'avь знайшов відображення у діалектах.

Праслов. *šarьba, похідний від основи праслов. дієсл. *šariti, відмічений у хорв. стар., рідк. *šarьba* жін. р. «чаклунство» (XVII ст.), словін. *šarьba* жін. р. «чари, чаклунство» [Sychna I, с. 159], сформувавши, таким чином, хорватсько-словінську ізоглоту [ЕССЯ IV, с. 27].

Запропонований у статті аналіз спільнослов'янського семантико-словотвірного матеріалу дозволяє зробити певні висновки з ряду напрямків формування праслов'янських віддієслівних імен, суттєвих як для праслов'янської лексичної семантики, так і рекон-

струкції й етимологізації праслов'янських діалектизмів та слов'янської історичної діалектології.

Лінгвогеографічна характеристика більшості розглянутих випадків утворення і поширення праслов'янських девербативів є підставою для встановлення пізньопраслов'янських контактів внаслідок спільного проживання або спільного походження діалектів, які нині відбивають ізоглоси переривчастого характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7-ми т. // За ред. О.С. Мельничука. – К.: Наук. думка, 1982–2007. – Т. 1–5.

Скорвид С.С. Кашубский язык // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. – С. 664-665.

Супрун А.Е. Введение в славянскую филологию: Учеб. пособие для студентов филологических ф-тов ун-тов. – Минск: Вышэйшая школа, 1981. – 432 с.

ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд // Под. ред. О. Н. Трубачева. – М.: Наука, 1974–2005. – Вып. I–XXXI.

Sychta B. Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej. – Wrocław etc.: PAN, 1967. – 444 s.

Стаття надійшла до редакції 22.09.14

И.Н.Нечитайло, д.ф.н., проф.

Киевский национальный лингвистический университет, Киев

СЛОВИНСКИЕ РЕФЛЕКСЫ ПРАЯЗЫКА С АРЕАЛЬНОЙ ТОЧКИ ЗРЕНИЯ

Статья посвящена теоретической разработке проблемы праславянских диалектизмов в лексике словинского языка, определению их принципиальных признаков территориального, лексико-семантического и словообразовательного характера.

Ключевые слова: *праславянский диалектизм, архаичные зоны лингвистического пространства языка, континуанты праславянских лексем, девербативы, семанτικο-словообразовательный тип.*

PROTO-SLAVIC DIALECTISMS IN THE SLOVINIAN DIALECTS

The article is devoted to the theoretical and practical elaboration of the problem of the Proto-Slavic dialectisms in the Slovinian dialects, to the definition of their principle territorial, lexico-semantic and word-building characteristics.

Key words: *Proto-Slavic dialectism, archaic zones of linguistic space of the language, continuations of Proto-Slavic lexems, verbal names, semantic and word-formation type.*